

ՍԵՅՐԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու, դոցենտ, ԵՊՀ

ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ԼԱՍՏԻՎԵՐՅՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՎԱՅԱԳՆ ՊԱՎԹՅԱՆԻ «ԹՈՆՂՐԱԿԵԳԻՆԵՐ» ՊՈԵՄԻ ՍԿԶԲՆԱՂԲՅՈՒՐ

1960 թ. «Սովետական գրականություն» ամսագրում (թիվ 9 եւ 10), իսկ 1961 թ. արդեն առանձին գրքով տպագրվեց Վահագն Դավթյանի «Թոնղրակեցիներ» պատմական թատերգական պոեմը: Հակառակ ընթերցողների եւ մասնագետների հիմնականում դրական արձագանքին՝ պոեմն ուներ գաղափարական եւ գեղարվեստական թերություններ: Դրանք շտկելու նպատակով Վ. Դավթյանը 1966 թ. վերամշակեց պոեմը եւ ստեղծեց «Թոնղրակեցիներ»-ի երկրորդ տարբերակը: 1969 թ. այն տեղ գտավ պատմական պոեմներից բաղկացած «Ծուխ ծխանի» ժողովածուի մեջ:

Երկի հեղինակը որպես սկզբնաղբյուրներ օգտագործել է հայ հին եւ միջնադարյան բանահյուսության եւ գրավոր գրականության բազմաթիվ ժանրեր: Դրավոր անհատական գրականության տեսակներից պոեմում առաջնային տեղ ունեն թուղթը (նամակը), հատկապես Գրիգոր Նարեկացու եւ Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերում եղած վկայությունները թոնղրակյան շարժման մասին եւ Մովսես Խորենացու, բայց առավելապես Ժ.—ԺԱ. դարերի հայ պատմիչների պատմագրական երկերը:

Հայ միջնադարյան պատմագրության գեղարվեստորեն վերաիմաստավորված կիրառության առանձնահատուկ նմուշ է Վահագն Դավթյանի դիմումը ԺԱ. դարի հայ պատմիչ Արիստակես վրդ. Լաստիվերցու Պատմությանը: Նա իր Պատմության մեջ, ի թիվս դարաշրջանի մի շարք այլ կարեւորագույն անցքերի, էական տեղեկություններ է հաղորդել նաեւ թոնղրակյան շարժման մասին: Հայ պատմագրության մեջ ավանդաբար եւ արդարացիորեն հենց Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը եւ Լաստիվերցու Պատմությունն են համարվել թոնղրակեցիների աղանդավորական շարժման երկու գլխավոր աղբյուրները: Դրանով իսկ այդ մատյանը Վահագն Դավթյանի «Թոնղրակեցիներ» պոեմի հիմնական

աղբյուրներից մեկն է՝ անկախ գեղարվեստական լուծումների բնույթից: Ընդ որում՝ նշանակություն չունի, որ Լաստիվերցին Մագիստրոսի նման շարժման սկզբունքային հակառակորդ է եւ քննադատ, մանավանդ որ նա, ի տարբերություն աշխարհական Գրիգոր Մագիստրոսի, Հայ Եկեղեցու սպասավոր էր, վարդապետ եւ ըստ այդմ՝ հավանաբար ավելի սուր էր ընկալում եկեղեցական արժեքների եւ ավանդույթների նկատմամբ արմատականորեն տրամադրված թոնդրակյանների գործունեությունը: Այս հանգամանքը, սակայն, Դավթյանին չի խանգարում օգտագործելու թե՛ Լաստիվերցու Պատմության տրամադրած տվյալները, թե՛ նրա գեղարվեստական տարրերը:

Արիստակես վրդ. Լաստիվերցին 1070-ական թթ. հորինված իր Պատմությունն սկսում է նախերգանքով: Այն շարադրված է խորենացիական շնչով եւ «Ողբի» ազդեցությամբ, բնութագրում է Հայոց երկրի ծանր վիճակը: Հետաքրքիր է, որ արձակ շարադրանքին նախորդող այդ ներածականը Լաստիվերցին ստեղծել է բանաստեղծական շնչով.

Ժամանցին մեզ աւուր՝ շարշարանաց,
Եւ գտին զմեզ նեղութիւնք անհմարիւնք.
Քանզի լցեալ զեղաւ չափ մեղաց մեռոց,
Եւ ել աղաղակ մեր առաջի Աստուծոյ:
Ապականեաց ամենայն մարմին զհաւապարհս իւր,
Եւ երկիր լցաւ յանօրէնութենէ.
Արդարութիւնն նուագեաց, եւ անառակութիւնն յաճախեաց,
Ժողովուրդ եւ քանակայ ստեաց Աստուծոյ.
Որոյ աղագաւ ազգք օտարածնաց
Օտարացոցին զմեզ ի բնակութենէս մերմէ,
Եւ դարձան փառք մեր յապականութիւն¹:

«Թոնդրակեցիներ» պոեմի հերոսի՝ Ծումբ գյուղի վանքի սպասավոր, Թոնդրակյան շարժման տարեգրությունն արձանագրող Սիմավոն արեւդայի պատմությունը նույնպես գրված է չափածո: Իհարկե, սա հիմնականում պայմանավորված է պոեմի ժանրաձեւով, բայց Լաստիվերցու

¹ «Պատմություն Արիստակեսյ վարդապետի Լաստիվերցուցոյ», Վենետիկ, Սուրբ Ղազար, 1901, էջ 7: Ինչպես Լաստիվերցու բոլոր հին հրատարակություններում, այս գրքում եւս նախերգանքն արձակ շարվածքով է: Տողատումը կատարել ենք ըստ 1963 թ. Կարեն Յուզբաշյանի պատրաստած գիտական հրատարակության, որի մեջ կան բնագրային փոքր տարբերություններ:

Պատմության նախերգանքը՝ որպես հայ հին պատմագրության հազվագեղ չափածո հատված, կարող էր ազդակ դառնալ Վահագն Դավթյանի համար՝ գրելու եւ պոեմում տեղադրելու չափածո պատմություն:

Սիմավոնի մատյանը Լաստիվերցու Պատմության նախերգանքին (եւ ամբողջ շարադրանքին) հարազատ է նաեւ Հայաստան երկրի եւ Եկեղեցու ներքին ողբալի կացության տազնապների արձանագրումով.

Ձի հովիվները ֆո, ֆո ֆահանայֆ,
Ու երբեմն Աստծո արդար սիրով լեցուն
Եւ աշֆերում լույսը սուրբ Մեսրոպի,
Աստվածային Բանի խորհուրդն էին պեղում,
Արդ արտաֆուստ միայն Աստծուն հագել,
Նյութն են արել աստված, դարձել արծաթասեր,
Եւ շավիղներն ընկել մոլորության²:

Նույնը վերաբերում է նաեւ օտար բռնակալների ճնշումներին: Լաստիվերցու նման Սիմավոն պատմիչը եւս դրանք բացատրում է ներքին միաբանության թուլացմամբ եւ բարոյական անկումով.

Ողբամ պիտի ես ֆեզ, Հայոց բարձրի՛կ աշխարհ,
Ձի իշխանները ֆո՝ չար ու հափշտակող,
Անմիաբան վարժով բզկտում են իրար
Եւ միաբան դառնում օտար ոսոխներիդ:
Եւ ոսոխդ օտար ասպատակում է արդ
Հովիտներդ կանաչ ու ցիրուցան անում
Քո բանավոր հոտը... Եւ դու չունես հովիվ³:

Պատմության չափածո նախերգանքը Լաստիվերցին ավարտում է պատերազմների ու վշտերի մեջ թաղված երկրի վիճակը ողբալով.

Յոր յաւուրս մեր զարթեան պատերազմումն ի չորից կողմանց.
Յարեւելից սուր, յարեւմտից սպանումն,
Ի հիւսիսոյ հուր, ի հարաւոյ մահ.
Բարձան ուրախութիւնք յերկրէ,
Լոեցին ձայնք ֆնարաց,
Լոեցին բոմբիւնք թմբկաց,
Բարձրացան աղաղակք լալեաց⁴...

² Վ. ԴԱՎԹԵՅԱՆ, *Երկեր երկու հատորով*, հտ. 2, Երեւան, 1985, էջ 119:

³ Անդ, էջ 119–120:

⁴ «Պատմություն Արիստակեսյ վարդապետի Լաստիվերցույ», էջ 8:

Ակնհայտորեն զգացվում է, որ ե՛ւ ԺԱ. դարի պատմիչը, ե՛ւ Դավթյանի պոեմում գործող պատմիչը ժամանակի պատկերը բնորոշելու նպատակով դիմում են ընդհանուր աղբյուրի՝ Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության»-ն ամփոփող «Ողբ»-ի խոսքային ձևակերպումներին եւ ոճաբանությանը: Պատմական ողբի ներմուծման այս եղանակով Լաստիվերցին եւ Դավթյանը շարունակում են հինգերորդ դարից սկզբնավորվող պատմագրական ժանրի եւս մեկ ավանդույթ: Այս առումով բնորոշ է, որ չափածո նախերգանքը ողբասացությանմբ ավարտող պատմիչը («Բարձրացան աղաղակք լալեաց») հետագա արձակ շարադրանքում եւս ժամանակ առ ժամանակ դիմում է ողբի ժանրին: Այդպիսի դրվագներում Լաստիվերցին հատուկ հղումներով օգտագործում է նաեւ աստվածաշնչյան ողբասացությունները: Նման արտասովորից խոսքեր են հնչում Անիի անկումը, Արծն քաղաքի բնակիչների կոտորածը եւ առհասարակ հայկական բնակավայրերին պատուհասած ողբերգական անցքերը պատմագրելիս: Օրինակ՝ ԺԶ. գլխում հայոց քաղաքների գրավման եւ անխնա կոտորածի մասին խոսելիս նա գրում է. «Բարձաւ այս ամենայն, կորեաւ եւ ո՛չ երեւի: Ո՛ր Երեմիա ողբասցէ զմեր կործանումնս, ի ճանապարհաց եւ ի լերանց յերկարելով զողբսն. ո՛ր Նսայիաս անհնազանդի մխիթարչացն զի յագեսցի ողբովք»:

Վայ ինձ որ վիպասեմ զայսոսիկ, հիմենացի երիտասարդին նման գոլով իմ՝ գուժարկու եղէ, ո՛չ միում զիւղի կամ միում քաղաքի, այլ ամենայն աշխարհաց, ազգաց յազգս մինչեւ ի կատարած ժամանակաց. քանզի չիք ինչ ժամանակ կամ գործ որ զմերն հնացուցանել կարէ, բայց թէ որ զպղծոյն անապատի զգուշացուցանեն գիրք: Արդ զի՛նչ արարից, թողի՛ց ի պատմելոյ զանհնարին չարիսն, որ եհաս ի վերայ քրիստոնէից՝ խնայելով ի ձեզ, եթե շարժեցից ողբս եւ հառաչանս ամենեցուն որք հանդիսակից էք այսմ դժոխալուր պատմութեանս. բայց գիտեմ, որ կամիք լսել. վասն որոյ եւ ես ի բաց եղեալ զանձին դանդաղանս, գրեցից զգլխաւոր տեղեաց մի ըստ միոջէ զանհնարին չարիսն»⁵:

Ողբասացության նման հաճախադեպ կիրառությունները ցույց են տալիս, որ Արիստակես Լաստիվերցու Պատմության հետ Վահագն Դավթյանի «Թոնդրակեցիներ» պոեմի առնչությունները չեն սահմանափակ-

⁵ Անդ, էջ 76:

վում չափաժող նախերգանքի եւ Սիմավոնի տարեգրությունն նմանություններով: Առհասարակ Լաստիվերցին թերեւս մեր պատմագրության ամենից զգացմունքային դեմքերից է: Վերին աստիճանի զգացմունքային է նաեւ Դավթյանի պոեմում կերպավորված Սիմավոն պատմիչը: Բայց կա գեղարվեստական մի հանգույց, որտեղ զգացմունքայնության եւ ողբասացության հիմքի վրա Դավթյանի պոեմի բնագիրն ուղղակիորեն խաչաձեւվում է Լաստիվերցու պատմության հետ:

«Թոնդրակեցիներ» պոեմում ժամանակ առ ժամանակ (ընդհանուր առմամբ երեք անգամ) հայտնվում է տարօրինակ կերպարանքով անհայտ մի մարդ եւ ասում. «Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...»: Հենց առաջին գլխում, երբ Մանագկերտի շուկա են մտցնում «մեծ գերեվաճառ» Ալ-Իբն-Մանսուրի՝ հայ գերիների քարավանը, ընդհանուր խառնաշփոթի եւ խոսակցությունների մեջ հայտնվում է այդ այլակերպ տղամարդը.

Լոում է հանկարծ ամեն կանչ ու ձայն,
Ու երեւում է այլակերպ մի այր,
Հագին ձորձեր են, միրուքը ծածան,
Ու շուրթին մի խոսք.
— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...

Խոսք չէ, այլ հառաչ,
Ձայն չէ, այլ կական,
Շունչ չէ բերանին,
Այլ գեհեհական
ձեններ է ու մոխ...

Կանգնում է մի պահ, իր շուրջը նայում,
Զարհուրիկ ձայնով նույն վայր վայում,
Ու քայլ է անում ամբոխի մեջ հոծ:

— Քսան տարի է այդ վայր շուրթին,
Շրջում է մարդն այս աշխարհում Հայոց,
Եւ մինչեւ հիմա ոչ ոք նրանից
Չի լսել բնավ այլ մի խոսք ու բառ:

— Խե՛նք է երեւի...
— Է՛հ, ինչ իմանաս,

Խե՛նք է, թե՞ արդար, իմաստուն մի այր...

Իսկ մառդն այլակերպ կանգնում է կրկին
 Ու որոտում է.

– Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ⁶...

Կրկնվող այս ողբասացությունը հեռվից հնչում է նաեւ գլխի վերջում.

Իսկ հեռու հեռվից դեռ ձայն է գալիս.

– Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ⁷...

Այնուհետեւ անհայտ ծագումով ու ճակատագրով անանուն այս մարդը հայտնվում է եւս երկու անգամ, ընդամին պոեմի գաղափարների արտահայտման համար կենտրոնական դրվագներում: Դրանով իսկ կրկնվող դրվագը դառնում է մի տեսակ սկզբունք, իսկ իրադրության, հերոսի արտաքինի եւ հատկապես կարճ, բայց ազդու եւ ցնցող խոսքերի կրկնությամբ վերաճում է ժամանակաշրջանի, ինչ-որ իմաստով նաեւ ամբողջ հայոց պատմության խորհրդանշի:

Հայտնի է, որ թոնդրակեցիների ապստամբական գործունեության ամենից սարսուղազու դրսևորումը եկեղեցիների ավերումն էր: Մեր մատենագիրները զարհուրելի վկայություններ են թողել այն մասին, թե ինչպես են աղանդի անդամները հիմնահատակ խորտակել վանքերը եւ տեղը «վեցկե գութանով» վարել: Պոեմի տասներորդ գլխում Դավթյանը պատկերում է Թոնդրակ, Հերյան, Գետափ եւ Դալարիս շենքերից եկած հեծյալ ապստամբների՝ Ծումբա վանքը (Ծումբ գյուղը գտնվում էր Մանազկերտից ոչ շատ հեռու) ավերելը: Երբ արդեն մթնում է, ավերված վանքին է մոտենում Մանազկերտի շուկայից ընթերցողին արդեն ծանոթ այլակերպ այրը.

...Դեպի վանք բերող կաժանով անձայն

Քայլում է դանդաղ այլակերպ մի այր,

Հագին ձորձեր եմ, մորուք՝ ծածան,

Ու շուրթին՝ մի խոսք.

– Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...

Խոսք չէ, այլ հառաչ,

Ձայն չէ, այլ կական,

Շունչ չէ բերանին,

⁶ Վ. ԴԱՎԹՅԱՆ, Երկեր երկու հատորով, հտ. 2, էջ 95–96:

⁷ Անդ, էջ 98:

Այլ գեհեճական
Ճեններ է ու մուխ...

Կանգնում վանքի մոտ, իր շուրջը նայում,
Ապա պտույտ է անում այսահար,
Ու զարհուր ձայնով նորից է վայում.
— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...

Ավերների մեջ պտույտ է տալիս
Եւ հանապարհով սլանում է վար:
Իսկ հեռու հեռվից դեռ ձայն է գալիս.
— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ⁸...

Ակնհայտորեն առանցքային դարձող այս արդեն կրկնաբանված պատկերով էլ ավարտվում է պոեմի տասներորդ գլուխը:

Կառուցվածքային կռահելի օրինաչափությամբ՝ թափառական ողբասացի վերջին հայտնությունը համընկնում է պոեմի հանգուցալուծմանը: Վերջին՝ տասնհինգերորդ գլխի եզրափակիչ մասում այս խորհրդանշական կերպարը հայտնվում է Մանազկերտի հրապարակում Սմբատ Զարեհավանցու խաչելության պահին: Վերջին անգամ նա իր ողբասացությունն ասում է՝ նայելով խաչվածին: Այդ դրվագն անմիջապես նախորդում է փրկչի մահվանը, որով եւ ավարտվում է «Թոնդրակեցիներ» պոեմը: Կառուցվածքային այս հերթագայությամբ Դավթյանն ամբողջացնում է միջանցիկ պատկերի գաղափարական իմաստաբանությունը, ըստ որի՝ Հայոց աշխարհից անպակաս է ողբը, բայց այն առավել սաստիկ հնչում է գերեվարության, հավատի կործանման եւ հերթական փրկչի առաքելության խորտակման գազաթնակետային պահերին:

Ճեղքում ամբոխի հեղեղը անձայն,
Առաջ է գալիս այլակերպ մի այր,
Հագին ձորձեր եմ, մորուր ծածան,
Ու շուրթին մի խոսք.
— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...

Խոսք չէ, այլ հառաչ,
Ձայն չէ, այլ կական,
Շունչ չէ բերանին,

⁸ Անդ, էջ 158:

Այլ գեհեճական
ձեններ է ու մոխ:

Կանգնում խաչի դեմ, խաչվածին նայում,
Ապա պտույտ է անում այսահար,
Ու զարհուր ձայնով նորից է վայում.
— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...

Ասպարեզի մեջ պտույտ է տալիս
Ու նեղ զուգակով սլանում է վար.
Եւ հեռու հեռվից դեռ ձայն է գալիս.
— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ⁹...

Ինչպես նկատում ենք, հերոսի արտաքինի, նրա ծագումն ու էությունը կռահելու փորձի եւ «— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...» իմաստակիր խոսքի ակնհայտ կրկնություններով հանդերձ՝ այս միջանցիկ դրվագն ամեն անգամ հարմարեցված է պոեմի տվյալ գլխի իրադրությունը: Հստ աչդմ՝ ամենայն հավանականությամբ տունը, ընտանիքն ու հարազատներին կորցրած տնանկի պահվածքն ու խոսքի հնչերանգը փոխվում են՝ ներդաշնակելով տվյալ իրադրությունը:

Սիմավոն պատմիչի ողբը եւ թափառական ողբասացի խոսքն ունեն իմաստային եւ լեզվական փոխադարձ հարազատություն, իսկ երկուսով հավասարապես հարազատ են Արիստակես Լաստիվերցու պատմության չափածո նախերգանքին եւ պատմողական արձակ գլուխների եղբերեզային քնարական ընդմիջարկումներին: «Թոնդրակեցիներ» պոեմի ստեղծագործական պատմության եւ քերթության արվեստի (պոետիկայի) տեսանկյունից շատ հետաքրքիր է, թե այդ երկու կառուցվածքային միավորներն ինչ դրսեւորում ունեն պոեմի առաջին եւ երկրորդ տարբերակներում:

1961 թ. լույս տեսած առաջին հրատարակության մեջ առկա է Սիմավոն աբեղայի կերպար: Թատերգական պոեմի երրորդ գլխի սկզբում պատկերվում է Ծումբա վանքի վանական Սիմավոնը: Գիշեր է, կողքին քնած է նրա սանը՝ Տիրայր աբեղան, իսկ ծեր Սիմավոնը մոմի լույսի տակ գրում է: Հաջորդող մենախոսության մեջ նա լուռ մտորում է իր մատենագրական գործի մասին.

⁹ Անդ, էջ 187—188:

Հիսուն տարի է առանց դադարի,
Գրում եմ, տնփում եմ տառապագին,
Աստված իմ, ես մի ֆանի տարի
Պարզելիւր դու իմ անառժան կյանքին,
Որ այս մութ խցում աղոթեմ, լռեմ
Ու ողջը մեկ-մեկ մատենագրեմ¹⁰...

Շարունակության մեջ Սիմավոնը մեկ տասնյակի չափ տողերով պատմում է երկրի վիճակը, բայց այդ խոսքը ներկայացված չէ որպես պատմագրական գրվածք, ինչպես ժանրային հատուկ կառուցվածքով արված է պոեմի երկրորդ՝ վերամշակված տարբերակում, որն արդեն թատերգական պոեմ չէ, այլ քնարավիպական:

Իսկ ահա «— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...» համառոտ խոսքը կրկնաբանող տարօրինակ մարդու կերպարն առաջին տարբերակում պարզապես բացակայում է: Հետեւապես այդ մոտիվը պոեմի վերամշակման ընթացքում ծնված ստեղծագործական գյուտ է:

Բանասիրական զննումները դրդում են վարկածային մի մտքի, որ երկրորդ տարբերակում Սիմավոնի առանձնացված պատմության ստեղծումը եւ «— Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ...» մոտիվի հորինումը կատարվել են Արիստակես Լաստիվերցու պատմության ազդեցությամբ: Իհարկե, դժվար է մտածել, թե պոեմի առաջին տարբերակը գրելիս Դավթյանը չի օգտագործել Լաստիվերցու գիրքը: Վարդգես Համազասպյանի, Ասատուր Մնացականյանի, Աշոտ Հովհաննիսյանի եւ Թոնդրակյան շարժումն ուսումնասիրած մյուս պատմաբանների եւ բանասերների աշխատություններում Լաստիվերցին՝ որպես Թոնդրակյանների գործունեության սկզբնաղբյուր, այնքան է մեջբերվում եւ հղվում, որ անհնար էր չնկատել կամ անտեսել այն:

Այդուհանդերձ, տպավորություն է առաջանում, որ «Թոնդրակեցիներ» պոեմը վերամշակելուց առաջ այլ աղբյուրների հետ Դավթյանը վերընթերցել է նաեւ Լաստիվերցու Պատմությունը: Դրանից մի քանի տարի առաջ՝ 1963 թ., Կարեն Յուզբաշյանի աշխատասիրությամբ լույս էր տեսել «Պատմութիւն Արիստակիսի Լաստիվերտցու» երկի քննական բնագիրը: Այդ նոր հրատարակությունը կարող էր գրավել բանաստեղծի ուշադրությունը եւ մղել նոր հղացումների: Ի դեպ, դրանից մի քանի տարի հետո՝

¹⁰ Վ. ԴԱՎԹՅԱՆ, Թոնդրակեցիներ, Երեւան, 1961, էջ 46—47:

1968 թ., նույն բանասերը հրատարակել է Լաստիվերցու Պատմության իր կատարած ռուսերեն թարգմանությունը¹¹: Եթե հաշվի առնենք, որ 1969 թ. լույս էր տեսնելու Վահագն Դավթյանի «Թոնդրակեցիներ» պոեմի երկրորդ տարբերակը, իսկ 1971 թ.՝ Լաստիվերցու Պատմության արեւելահայերեն նոր թարգմանությունը, ապա ականերեւ կդառնա, որ 1960-ական թվականները պատմագիտական, բանասիրական եւ գեղարվեստական ուշադրության առումով Լաստիվերցու ժամանակներ էին:

Պոեմի վերջնական տարբերակի ստեղծումից մոտ քառորդ դար անց Դավթյանը պատմագիտական իր ականարկում անդրադառնում է «— Վայ՛ ինձ, վայ՛ ինձ, վայ՛...» խոսքով այստեղ-այնտեղ հայտնվող մարդու առեղծվածային պատմությունը եւ ասում, որ այն կարդացել է Մատթեոս Ուռհայեցու գրքում. «Ուռհայեցի պատմիչը մի հետաքրքիր հիշատակություն է թողել: Նա պատմում է, որ այդ ժամանակ Հայոց աշխարհում հայտնվեց ալեխառն, ալեծածան մորուքով, տենդոտ աչքերով մի տարօրինակ մարդ: Ոչ ոք չգիտեր, թե որտեղից ու ինչպես էր հայտնվել նա, ոչ ոք չէր ճանաչում նրան, չգիտեր անունը, ինքն էլ չէր ճանաչում ոչ ոքի եւ խուսափում էր որեւէ մեկի հետ հարաբերվելուց:

Նա թափառում էր եւ ամենուրեք որոտում.

— Վայ՛ ինձ, վայ՛ ինձ...

Այսքանը: Ուրիշ ոչինչ:

Խենթ է, մարգարե, գուշակ...

Ոչ ոք չէր կարողանում որոշել: Իսկ նա չէր պատասխանում ոչ մի հարցի, իր մասին ոչինչ չէր ասում. միակ խոսքն այդ «Վայն» էր:

Ոմանք նրան խենթ էին համարում, շատերը՝ իմաստուն, գտնելով, որ նա Նեոի գալուստն է կանխագուշակում»¹²:

Վերջին մտքի առնչությամբ Դավթյանը շարունակում է, թե հայոց թագավորն ու կաթողիկոսը պատվիրակներ են ուղարկում իմաստության մեծ հռչակված վանական Հովհաննես Կոզեռնի մոտ՝ տալու այդ երեւույթի բացատրությունը, եւ նա իսկապես կանխագուշակում է գալուստը Նեոի, որ անասելի չարիքներ է բերելու աշխարհին:

¹¹ «Повествование вардапета Аристакэса Ластивертци», перевод с древнеармянского, вступительная статья, комментарий и приложения К. Н. Юзбашяна, ответственный редактор Р. Р. Орбели, Москва, 1968, Памятники письменности Востока, вып. XIV.

¹² Վ. ԴԱՎԹՅԱՆ, Համառոտ պատմություն հայոց, Երեւան, 1992, էջ 58:

Խնդիրն այն է, սակայն, որ Ուռհայեցիին իսկապես պատմում է Հովհաննես Կոզեռնի մեկնության եւ գուշակության մասին, բայց դա լինում է բնավ ոչ վաղոդ մարդու հայտնության առիթով, այլ արեւի խավարման եւ երկրաշարժի¹³: Ուռհայեցու ժամանակագրության մեջ «—Վայ ինձ, վայ ինձ, վայ...» ասելով թափառող մարդու պատմությունը չկա: Այդ պատմությունն Արիստակես Լաստիվերցու գրքում է. այսինքն՝ Վահագն Դավթյանը շփոթել է տասնամյակներ առաջ կարդացած երկու պատմիչների հաղորդած փաստերը: Բայց հենց այդ շփոթը Լաստիվերցու պատմության վերին աստիճանի հետաքրքիր ազդեցություն է մատնանշում «Թոնդրակեցիներ» պոեմի երկրորդ տարբերակում:

Լաստիվերցու Պատմության «Թագաւորութիւն Միխայելին» վերնագրված Թ. գլխում պատմվում է Վասպուրականում պարսիկների (պարսիկների անվան տակ պատմիչը նկատի ունի թուրքերին) իրականացրած կոտորածների մասին: Գալիս է Հայոց 482 թվականը, եւ արեւի խավարում է լինում: Պատմիչն ասում է, որ այդ հարվածներն իջան իրենց մեղքերի պատճառով: Գիտունները կարծում են՝ Նեոն է եկել, կամ չարիքների գուշակը: Նույն ժամանակ մի նշան է հայտնվում, որ նման է Երուսաղեմի վերջին ավերմունքին, երբ Անանիաս անունով մի մարդ վայ է տալիս Երուսաղեմին: Նույն ձեւով հայտնվում է անհայտ ծագմամբ մի հայ մարդ ու ողբում:

Ահա Արիստակես Լաստիվերցու բնագրի այդ հատվածը. «Նոյնպէս եւ աստ ի մերում ժամանակիս, նմին նման այր մի անծանօթ ամենեցունց, անոք, անուրեք, յարեւելից կողմանէ ելեալ, ընդ Ապահունեաց եւ ընդ Հարքայ գաւառն անցեալ, ի Մանանաղի իջեալ եւ յեկեղեաց անդառնալի գնացիւք, զայսոսիկ ի բերան առեալ ասէր անդադար ի տուէ եւ ի գիշերի. Եղո՛ւկ զիս, եղո՛ւկ զիս, բարձր բարբառով, եւ այլ ինչ աւելի չասէր ինչ: Եւ թէ ոք հարցանէր թէ Ուստի՞ կամ յորմէ՞ գաւառէ ես, կամ վասն է՞ր ասեսն զայդ, շտայր ինչ պատասխանի. այլ հանապազ զնոյն ասէր եւ յասելոյն ոչ դադարէր: Զոր տեսեալ անմիտ մարդիկ՝ իմացան անկեալ ի մտացն, բայց իմաստունքն ասէին. Այդ եղուկդ ամենայն երկրի լինելոց է»¹⁴:

Դավթյանի պատկերած անանուն հերոսը Լաստիվերցու նկարագրած մարդուն համապատասխանում է տեղադրությամբ: Ըստ պատմիչի՝ նա

¹³ Տե՛ս «Պատմութիւն Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ», յՅերուսաղէմ, 1869, էջ 75—86:

¹⁴ «Պատմութիւն Արիստակեսի վարդապետի Լաստիվերցւոյ», էջ 38—39:

գալիս է արեւելքից եւ Ապահունիք ու Հարք գավառներով իջնում Մանանաղի եւ ուղեւորվում Եկեղյաց գավառ: Բայց Լաստիվերցին, որ հանգամանալից տեղեկություններ է հաղորդում թոնդրակյանների մասին, «անոք» մարդուն որեւէ կերպ չի կապում նրանց հետ: Ըստ Դավթյանի՝ այդ մարդու երթուղին առնվազն երիցս խաչաձեւվում է թոնդրակեցիների հետ, թեեւ դա չի նշանակում անդամակցություն եւ նույնիսկ համախոհություն: Աշխարհագրական երեք կետերն էլ՝ Մանազկերտի շուկան, Ծումբ գյուղի վանքը եւ Մանազկերտի հրապարակը, գտնվում են Ապահունյաց գավառում: Իսկ ահա ժամանակը Դավթյանն զգալիորեն հետ է տարել: Լաստիվերցու նկարագրած դեպքը պատահել է 1030-ական թթ., այնինչ Սմբատ Զարեհավանցին, որի մահը «Թոնդրակեցիներ» պոեմում ողբում է անանուն հերոսը, գործել է Թ., ուրիշ պատմաբանների կարծիքով՝ Ժ. դարում (ծննդյան եւ մահվան թվականներն անհայտ են): Բայց նման տեղաշարժը կամ ժամանակավրիպումը, ինչպես ցույց են տալիս բնագրերը, Վահագն Դավթյանի պատմագեղարվեստական մտածողության համար սովորական մի բան են: Այս պարագայում նույնպես այն միտված է ընդհանրացման: Չափազանց նման են Դավթյանի եւ Լաստիվերցու նկարագրած ողբերգական իրավիճակները, ուստի եւ երկու բնագրերում գրեթե նույնական է հերոսների հուզական էությունը՝ անհայտ ծագումը, ողբասացությունը, միաժամանակ խենթ եւ մարգարե թվալու երկվությունը:

Դավթյանը կատարել է միայն գեղարվեստական առանձին փոքր հավելումներ: Խոսքը վերաբերում է հատկապես հերոսի արտաքին նշաններին՝ հագած ձորձերին եւ ծածանվող մորուքին, որ կան պոեմում, իսկ սկզբնաղբյուրում բացակայում են:

Առանձին ճշտման է ենթակա հետեւյալ լեզվական տարբերությունը: Լաստիվերցու բնագրում ողբասացությունը կատարվում է «եղուկ» բառով՝ «Եղուկ զիս, եղուկ զիս», մինչդեռ Դավթյանի պոեմում այն ամեն անգամ ձեւավորվում է «վայ» ձայնարկությամբ՝ «—Վայ ինձ, վայ ինձ, վայ...»: Մի պահ թվում է, թե Ի. դարի բանաստեղծը պարզապես արեւելահայերենի է վերածել վաղնջական խոսքը: Իրականում «վայ» բառով ողբալը նույնպես հին ձեւ է, առկա է ինչպես գրաբար այլ բնագրերում, այնպես էլ հենց իր՝ Արիստակես Լաստիվերցու պատմության ուրիշ մասերում («Վայ նոցա գալոյն յարեւելս», «Վայ տարւոյն, վայ աշխարհաւեր խորհրդոյն» եւ այլն): Ընդ որում՝ Անանիասը, որի հետ պատմիչը վերը

մեջբերված հատվածում համեմատում է հայ ողբասացին, Երուսաղեմ քաղաքը ողբում է հենց «վայ» բառով: Պատմության մեկ այլ տեղում Լաստիվերցին օգտագործում է հենց «Թոնդրակեցիներ»-ում տեղ գտած «վայ ինձ» եղանակը, որով, ի դեպ, պատմիչը ողբում է հենց ինքն իրեն («Վայ ինձ, որ վիպասանեմ զայսոսիկ»):

Բնագրային զննումները հուշում են, որ պոեմի այս ներդիր պատմությունը գրելիս Դավթյանը ծանոթ է եղել Լաստիվերցու Պատմության առաջին աշխարհաբար թարգմանությանը, որը ԺԹ. դարի վերջին կատարել է հրատարակել է Մինաս քահանա Տեր-Պետրոսյանցը: «Թոնդրակեցիներ»-ի ողբասացությունը «—Վայ ինձ, վայ ինձ, վայ...» լեզվական ձևակերպմամբ շատ մոտ է այդ թարգմանությանը. «Նույնպես էլ այստեղ մեր ժամանակում, նրա նման բոլորովին անծանոթ, անտուն, անտերունչ մի մարդ, արեւելյան կողմից եկած, Ապահունի, Հարք եւ Մանանաղի գավառներից անցած, Եկեղյաց գավառը մտնելով՝ ընդ միշտ մնալու համար, այս խոսքերը բերանն առած, գիշեր եւ ցերեկ անդադար ասում էր բարձր ձայնով. «—Վայ ինձ, վայ ինձ» եւ ուրիշ ավելի բան չէր ասում: Եթե մեկը հարցնում էր՝ ո՞ր տեղից կամ ո՞ր գավառից ես, կամ ինչի՞ համար ես ասում այդ, ոչինչ պատասխան չէր տալիս, այլ միշտ նույն բանն էր ասում եւ չէր լռում: Անմիտ մարդիկը, նրան տեսնելով, խելքից զրկված կարծեցին, բայց խելացիներն ասում էին. «Այդ վայը լինելու է բոլոր երկրին»¹⁵:

Երբ Վահագն Դավթյանը պատրաստում էր «Թոնդրակեցիներ» պոեմի երկրորդ տարբերակը, դեռեւս լույս չէր տեսել Արիստակես Լաստիվերցու Պատմության արեւելահայերեն նոր թարգմանությունը: Վազգեն Գեւորգյանի կատարած այդ թարգմանությունը՝ Գուրգեն Մանուկյանի առաջաբանով եւ ծանոթագրություններով, հրատարակվեց պոեմի վերջնական տարբերակի տպագրությունից երկու տարի հետո՝ 1971 թ.: Այդ գիտական հրատարակության բնագրում մեզ հետաքրքրող հատվածի ողբասացությունն ունի նույն ձևակերպումը, ինչ որ առկա էր պոեմում, իսկ ամբողջ թարգմանությունը բավական մոտ է Մինաս քահանա Տեր-Պետրոսյանցի թարգմանությանը. «Նույնպես էլ այստեղ, մեր օրերում, նրա նման բոլորովին անծանոթ, անտուն ու անտերունչ մի մարդ, արեւե-

¹⁵ «Արիստակես Լաստիվերցու վարդապետի Հայոց պատմությունը», թարգմ. Մինաս քահանայ Տեր-Պետրոսեանց, Աղեքսանդրապոլ, 1893, էջ 41—42:

լյան կողմից եկած, Ապահունիք, Հարք եւ Մանանաղի գավառներով անցած, գալով Եկեղյաց գավառը՝ ընդմիջտ մնալու համար, այս խոսքերը բերանն առած գիշեր-ցերեկ անդադար ասում էր բարձրաձայն. «—Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ» եւ էլ ուրիշ ոչինչ չէր ասում»¹⁶:

Այսպիսով՝ Վահագն Դավթյանը «Թոնդրակեցիներ» պոեմում գեղարվեստորեն յուրացրել է նաեւ Արիստակես Լաստիվերցու Պատմության մեջ տեղ գտած անծանոթ ու անանուն մարդու կերպարը եւ այն միահյուսել պոեմի դիպաշարին՝ պահպանելով տարեգրային բնույթը եւ պատմիչի գրքի մեկ դրվագին տվել միջանցիկ բովանդակություն:

Ավելորդ չէ ընդգծել, որ սեփական անձին ուղղված ողբասացության ձևը «վա՛յ ինձ» կարճ տարբերակով կա Աստվածաշնչում (օրինակ՝ Եսայու մարգարեության մեջ), բազմապատիկ կրկնություններով՝ «Նարեկ»-ում՝ բան է,-ում, եւ հայ եկեղեցական գրականության ու հին մատենագրության այլ բնագրերում: Իսկ հենց եռաբանյա «Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ» ձևով այն տեղ է գտել զղջման աղոթքում. «Այլ եւ մեղա՛յ ամենայն պատուիրանացն Աստուծոյ, յանձնառելեացն եւ հրաժարելեացն, զի ոչ զյանձնառականսն կատարեցի եւ ոչ ի հրաժարելեացն հեռացայ: Զօրէնս առի եւ յօրինացն հեղգացայ, ի կարգս քրիստոնէութեան հրաւիրեցայ եւ գործովս անարժան գտայ, գիտելով զչարն՝ կամաւ կորացայ, եւ ի բարեաց գործոց ինձէն հեռացայ. Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ»¹⁷:

Այսինքն՝ Լաստիվերցին իր պատմագրական երկի այս տպավորիչ դրվագով զարգացնում է Հայ Եկեղեցու ծիսական գրականության ավանդույթը, որը եւս մեկ հազարամյակ անց շարունակում է հայ նորագույն գրականության ներկայացուցիչը:

Վահագն Դավթյանի «Թոնդրակեցիներ»-ն առնչվում է Արիստակես Լաստիվերցու Պատմության այն շերտին, որն անմիջականորեն վերաբերում է Թոնդրակյան աղանդավորական շարժմանը: Սակայն այս առումով եւս ավանդույթի շարունակությունը միանշանակ չէ: Իբրեւ Հայ Եկեղեցու սպասավոր եւ իրադարձությունների ականատես՝ Լաստիվերցին պարսավանքներով եւ զգուշացման խոսքերով հանգամանորեն ներկա-

¹⁶ ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ԼԱՍՏԻՎԵՐՑԻ, Պատմություն, աշխարհաբար թարգմ. Վ. Գեորգյանի, Երեւան, 1971, էջ 25:

¹⁷ «Ժամագիրք արարեալ սուրբ եւ աստուածաշնորհ թարգմանչացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ եւ երանելի հայրապետացն Գիւտոյ եւ Յովհաննու Մանգակունւոյ եւ սրբոյն Ներսիսի Շնորհալոյն», Կալկաթա, 1848, էջ 6:

յացնում է թոնդրակյանների գործունեության ուշ շրջանի դրվագները: Դրանց նա հատկացրել է իր Պատմության ԻԲ. («Թոնդրակեցիների չար աղանդի մասին, որը երեւաց Հարք գավառում եւ մոլորեցրեց շատերին») եւ ԻԳ. («Թե ինչպե՞ս բորբոքվեց այն մոլորության հրդեհը նաեւ Մանանաղիի սահմաններում») գլուխները: Նրա պատկերած դեպքերը ժամանակով բավական ուշ են Սմբատ Զարեհավանցու ժամանակից, տարբեր են նաեւ պատմիչի երկի եւ Դավթյանի պոեմի աշխարհագրական ընդգրկումները: Դավթյանը պատկերում է գրեթե բացառապես Ապահունյաց գավառի իրադարձությունները, մինչդեռ Լաստիվերցին, ինչպես երեւում է գլուխների վերնագրերից, Հարքի եւ Մանանաղիի գավառներում կատարվածը: Այդ պատճառով Դավթյանը շրջանցել է պատմիչի կողմից հանգամանորեն պատմված դրվագները՝ աղվեսակերպ դրոշմով պատժված Հակոբոս անունով կեղծավոր եպիսկոպոսի, Վրվեռ անունով իշխանի, Հրանուշ, Ախնի եւ Կամարա անուններով կանանց ապստամբական գործերի նկարագրությունները (Դավթյանի պոեմում կին թոնդրակեցիներ առհասարակ չկան):

Պատմիչի հիշատակած անուններից Դավթյանը վերցրել է միայն մեկը, այն էլ՝ բավական զարմանալի շրջումով: Լաստիվերցին պատմում է Կունծիկ անունով աբեղայի մասին, որն անցնում է թոնդրակյանների կողմը եւ աչքի է ընկնում հատկապես վերը հիշատակված պարկեշտ կանանց հոգիները որսալով եւ նրանց աղանդավորների բանակը ներգրավելով. «Կունծիկ ոմն շնանուն աբեղայ որ բնակէր մօտ ի բերդաքաղաքն որ կոչի Շիրի, որ դեռ եւս այսօր ագարակին զնորայն անուն կոչեն. սա հնագոյն գոլով աւուրբք՝ ունէր յինքեան զպղծութեան խմորն. քանզի ուսեալ էր ի շնաբարոյ աբեղայէ ումմնէ՝ որ համբաւէր զինքենէ՝ թէ յԱղուանից է. բայց նա անդրանիկ էր սատանայի, եւ շտեմարան խորհրդոց նորա, ուստի ծուխ հնոցի գեհենոյն մշտաբորբոք ընդ բերան նորա ելանէր, յորմէ բազումք դեղ առեալ սատակեցան»¹⁸:

Ակնհայտորեն այս Կունծիկի անունից է վերցված Դավթյանի պոեմի Քունծիկ աբեղայի անունը՝ տարբերվող տառադարձությամբ, բայց հատկապես հակառակ էությունամբ: Բանն այն է, որ «Թոնդրակեցիներ» պոեմի Քունծիկը ոչ թե թոնդրակյան է, այլ մոլի հակաթոնդրակյան: Նա է հսկում իր հավատակիցներին, բանտարկել տալիս նրանց՝ իբրեւ ալլա-

¹⁸ «Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերտցուոյ», էջ 117:

խոհների, նա է բորոտանոց նետել տալիս Փոկաս անունով գյուղացի երիտասարդին (Լաստիվերցին նույնպես ունի Փոկաս անունով հերոս, բայց բոլորովին այլ էություն), համագործակցում արաբ բռնակալների հետ եւ այլն: Իսկ որ անվան այս շրջման ակունքում դարձյալ կանգնած է Լաստիվերցին, վկայում է այն փաստը, որ մեր մատենագրության մեջ Քունձիկ անուն ավանդված չէ, իսկ համահունչ Կունձիկ անունն օգտագործված է միայն Արիստակես Լաստիվերցու մատյանում: «Հայոց անձնանունների բառարանում» Հր. Աճառյանը գրում է. «ԿՈՒՆԾԻԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ ունինք՝ — Կունձիկ աբեղա, Շիրի բերդաքաղաքից, Թոնդրակեցոց աղանդի քարոզիչ (ԺԱ. դար). — Լաստ. իգ»¹⁹: Հետաքրքիր է, որ «Թոնդրակեցիներ» պոեմի արդեն 1961 թվականի առաջին հրատարակության մեջ Քունձիկ-Կունձիկ անունով հերոսը կա, հետեւապես այն ժամանակ Դավթյանը տեղյակ էր Լաստիվերցու Պատմության տվյալներին:

Իսկ ահա Թոնդրակյանների կատարած վայրագ գործերից (խաչը փշրելը, կանանց դիվային մոլորեցումը), թվում է, պոեմ է փոխանցվել եկեղեցու հիմնահատակ ավերման նկարագրությունը («զբնակիչս տեղեացն զամենեսեան ընդ ինքեանս միաբանեցին. եւ ապա դիւական կատաղութեամբն մոլեալ, զեկեղեցիսն՝ որ յիւրեանց օծաբնակ տեղիսն ի վաղնջուց շինեալ էին, զայն ի խոպան դարձուցին»): Իհարկե, այստեղ եւս բանաստեղծի մոտեցումն ստեղծագործական է: Լաստիվերցին պատմում է Կաշեն եւ Աղլուսո գյուղերի տարածքում գտնվող մի եկեղեցու ավերման մասին, իսկ Դավթյանի պոեմում մանրամասն նկարագրվում է Ծումբա վանքի ավերումը:

Իհարկե, աշխարհագրական, կերպարային եւ դիպաշարային զգալի տարբերություններով հանդերձ՝ Լաստիվերցին նույնպես ծանր բառերով հիշատակում է Թոնդրակը, վիրավորական բնորոշումներ տալիս նրան («գազանաց գառագիղն, որ կոչի Թոնդրակս», «սողոսկեալ յանօրէն Թոնդրակեցեացն ի մարդագէմ գազանաց փարախն մտեալ միաբանի»): Թվարկում է Թոնդրակեցիների ուսմունքի հիմնական կետերը՝ եկեղեցական կարգերի («Զեկեղեցի եւ զեկեղեցույ կարգաւորութիւն բնաւ ոչ ընդունէին»), մկրտության եւ պատարագի («ոչ զմկրտութիւնն, եւ ոչ զմեծ եւ զսարսափելի խորհուրդ պատարագին»), խաչի եւ պահքի («ոչ զխաչ

¹⁹ Հր. Աճառյան, Հայոց անձնանունների բառարան, Երեւան, 1944, էջ 679:

եւ ոչ զկարգաւորութիւն պահոց») մերժումը: Հոգու հանգստութիւնն է ապրում, երբ պատմում է «պիղծ աղանդոյն» հետեւող անօրենների դեմ ուղղված պատժիչ գործողութիւնների՝ անհավատարիմ հոգեւորականներին կարգաւորած անելու («ի քահանայական կարգէն լուծեալ»), բանտարկելու («Եւ հրամայէ ի բանտի արգելուլ զամենաթշուառ անձն»), աղվեսադրոշմ խարանելու («աղուեսադրոշմ կերպարանօք խարան յերեսս նորա եղեալ») մասին:

Սակայն այս ամենը պոեմում մի տեսակ ցրված է խոսքի ընդհանուր շարակարգութեան մեջ՝ դիպաշարային դրվագներում, շինականների եւ քաղաքացիների զրուցներում, վանահոր խոհերի, ինչպես նաեւ նրա եւ Սմբատի երկխոսութեան մեջ եւ այլն: Բացի այդ, ինչպես գիտենք, պոեմի խոսքը, Լաստիվերցուց բացի, ունի նաեւ ուրիշ աղբյուրներ՝ Գրիգոր Նարեկացու եւ Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը, դարաշրջանի մյուս պատմիչների պատմութիւնները եւ այլն:

Ամեն պարագայում Վահագն Դավթյանն իր «Թոնդրակեցիներ» պոեմի հատկապես վերջնական տարբերակում մեծ ուշադրութեամբ, գեղարվեստական վարպետութեան հմուտ միջոցներով լիովին օգտագործել է Արիստակես Լաստիվերցու Պատմութեան թե՛ բուն պատմագրական, թե՛ մասնավոր հատկանիշներն ու տվյալները:

РЕЗЮМЕ

В исторической поэме «Тондракийцы» Ваагн Давтян среди других источников использовал книгу «Повествование» армянского историка XI века Аристакеса Ластиверци. На основе жанровых форм летописи и плача создан образ историка Симавона, прообразом которого является Ластиверци. В поэме «Тондракийцы» есть также образ безымянного скитальца, который везде проносит лишь: «Горе мне». Этот образ Давтян тоже взял из книги Аристакеса Ластиверци. Но эти формы и образы Ваагн Давтян представляет самостоятельными художественными преобразованиями и переосмыслениями.

SUMMARY

In “The Tondrakians” historical poem, Vahagn Davtyan, among other sources, used “History” of the 11th century Armenian historian Aristakes of Lastiver. Based on the genre forms of the chronicle and lamentation, the character of the historian Simavon was created, the prototype of which is Aristakes of Lastiver. In «The Tondrakians», the character of a nameless wanderer also exists, who everywhere says only these words: «Woe is me.» Vahagn Davtyan took this character from the book of Aristakes of Lastiver, too; however, he presents these forms and characters as independent artistic transformations and reinterpretations.

